

STOLETÍ LUDVÍKA XIV.

KAPITOLA I

NEMÁM V ÚMYSLU PSÁT JEN O ŽIVOTĚ LUDVÍKA XIV; ukládám si větší úkol. Chci se pokusit vylíčit příštím pokolením nikoli činy jediného muže, ale povahu lidí v nejosvícenějším ze všech století.

Každá doba zrodila hrdiny i politiky, každý národ zažil převraty; celé dějiny jsou téměř stejné pro toho, kdo si chce zapamatovat jen holá fakta. Avšak každý, kdo přemýšlí — a což je ještě vzácnější — každý, kdo má vkus, rozlišuje ve světových dějinách jen čtyři století. Právě tyto čtyři šťastné věky totiž přivedly k dokonalosti umění a jsou — jakožto epochy svědčí o velikosti lidského ducha — vzorem následujícím pokolením.

První z těchto století, ověnčených skutečnou slávou, je století Filipovo a Alexandrovo, nebo také Periklovo, Demostenovo, Aristotelovo, Platónovo, Apellovo, Feidiovo, Praxitelovo; tyto skvosty však byly uzavřeny v hranicích Řecka. Ostatek tehdy známé země byl barbarský.

Druhým stoletím je věk Caesarův a Augustův, označovaný také jmény Lucretius, Cicero, Titus Livius, Horatius, Ovidius, Varro, Vitruvius.

Třetím je období, které následovalo po dobytí Cařihradu Mohamedem II. Čtenář si může vzpomenout, že tehdy se proslavil v Itálii prostý měšťanský rod, který dělal to, co měli podniknout evropští králové. Medicejští povolali do Florencie učence, které Turci vyhnali z Řecka; byla to slavná doba Itálie. Krásná umění tam znovu ožila. Italové je ozdobili jménem ctnost, jako je staří Řekové označili jménem moudrost. Vše směřovalo k dokonalosti.

Umění soustavně přenášena z Řecka do Itálie nacházela zde příznivou půdu a ihned nesla plody. Také Fran-

cie, Anglie, Německo, Španělsko chtěly mít něco z tohoto ovoce; avšak umění se buď do těchto končin nedostala, nebo příliš rychle degenerovala.

František I. podporoval učence, to však byli jenom učenci. Měl stavitele, neměl však ani Michelangela, ani Palladia. Marně chtěl zakládat malířské školy; italská malíř, které povolal, nevychovali ani jednoho francouzského žáka. Celá naše poezie se skládala z několika epigramů a rozpuštělých povídek. Rabelais byl náš jedinou knihou v próze, moderní za časů Jindřicha II.

Zkrátka, jediná Italové měli vše, nepočítáte-li hudbu, která byla ještě v počátcích, a experimentální filosofii, všude stejně neznámou, kterou objevil teprve Galilei.

Čtvrtým pak je století, které nazýváme stoletím Ludvíka XIV. Právě ono se snad nejvíce blíží dokonalosti. Obohaceno objevy tří přechozích vykonalo v něj kterých oborech více než ostatní tři dohromady. Všechna umění vskutku nepostoupila dále než za Medicejských, za Augusta a za Alexandra; všeobecně se však zdokonalil lidský rozum. Zdravá filosofie byla poznána až v této době a je pravdou, řekneme-li, že od posledních let života kardinála de Richelieu až po léta následující po smrti Ludvíka XIV. nastal v našich uměních, v našich myslích, v našich mravech právě tak jako v naší vládě naprostý převrat, který bude jistě věčným důkazem opravdové slávy naší vlasti. Ba tento šťastný vliv se nezastavil ve Francii; rozšířil se do Anglie, vzbudil soutěžení, kterého měl tehdy tento vtipný a odvážný národ zapotřebí; přinesl vkus do Německa, vědy do Ruska, a dokonce oživil ochabující Itálii, Evropa vděčila za svou zdvořilost a společenskou vyříbenost dvoru Ludvíka XIV.

Nelze si ovšem myslet, že tato čtyři století byla prosta neštěstí a zločinů. Dokonalost umění, pěstovaných pokojnými občany, nebrání tomu, aby panovníci nebyli ctižádostiví, národy svárlivé, kněží a mniši občas nepokojní a darebáčtí. Všechna století jsou si podobna lidskou špatností; znám však jen čtyři věky tak vynikající velikými talenty.

Před stoletím, které nazýváme podle Ludvíka XIV. a

které začíná přibližně založením Francouzské akademie, nazývali Italové všechny obyvatelé zaalpských zemí barbary. Musíme přiznat, že Francouzi si tuto pohanu v něčem zasluhovali. Jejich otcové v sobě spojovali romantickou galantnost Maurů s gótskou hrubostí. Neměli téměř žádná krásná umění, což dokazuje, že i užitečná umění u nich byla zanedbávána; neboť když člověk zdokonalil nutně, najde brzy krásné a příjemné; a není divu, že malířství, sochařství, básnictví, řečnictví, filosofie byly téměř neznámý národu, který neměl vůbec loďstvo, ač měl přístavy na březích oceánu a Středozemního moře, a který měl sotva několik nedokonalých manufaktur, ač nadmíru miloval přepych.

Židé, Janované, Benátčané, Portugalci, Vlámové, Holanďané, Angličané se střídavě starali o obchod Francie, neznalé jeho zásad. Ludvík XIII. měl při svém nastoupení na trůn jediný koráb, Paříž neměla 400.000 obyvatel a nezdobily ji ani čtyři krásné stavby; ostatní města království se podobala městečkům, jaká nyní vidíme za Loirou. Všechna šlechta, usazená na venkově v hradech obklopených příkopem, utiskovala ty, kdož obdělávali půdu. Hlavní cesty byly téměř nesjízdné. Města byla bez policie, stát bez peněz a vláda u cizích národů skoro stále v nevážnosti. Nesmíme si zastírat, že od úpadku rodu Karla Velikého Francie víceméně slábla a chřadla, protože téměř nikdy neměla štěstí na dobrou vládu.

Má-li být stát mocný, je třeba, aby lid měl svobodu podloženou zákony, nebo aby autorita panovníka byla pevná a bez odpůrců. Ve Francii byl lid zotročený až do doby Filipa Augusta; šlechtici byli tyraní až do Ludvíka XI. a králové, stále zaměstnaní udržováním své moci proti vazalům, neměli ani čas myslet na blaho svých poddaných, ani moc učinit je šťastnými.

Ludvík XI. vykonal mnoho pro královskou moc, ale nic pro štěstí a slávu národa. František I. uvedl v život obchod, mořeplavbu, literaturu a všechna umění; měl však příliš málo štěstí, aby jim mohl dát příležitost zapustit ve Francii kořeny, a všechno to zahynulo s ním. Jindřich Veliký

právě hodlal vyprostit Francii z pohrom a barbarství, kam ji uvrhly třicetileté rozbroje, když byl zavražděn ve svém hlavním městě uprostřed lidu, o jehož štěstí usiloval. Kardinál Richelieu, zaměstnaný snahou o pokoření rakouského rodu, kalvinismu a odbojně šlechtě, neměl dosti nerušené moci, aby reformoval národ; alespoň však toto šťastné dílo započal.

Tak byl po devět století génius Francouzů téměř neustále deptán pod barbarskou vládou, uprostřed rozbrojů a občanských válek. Francouzi neměli ani zákonů, ani ustálených zvyků a měnili každé dvě století stále stejně nemotorný jazyk; neukázněná šlechta znala jen války a záhalení, duchovenstvo tonulo v prostopášnostech a nevědomosti a lid bez průmyslu chátral v bídě.

Francouzi se nepodíleli ani na velkých objevech, ani na obdivuhodných vynálezech ostatních národů: lidstvo jim nevěděl za knihtisk, střelný prach, sklo, dalekohled, sextant, vývěvu, ani za odhalení pravé podoby sluneční soustavy. Pořádali turnaje, zatímco Portugalci a Španělé objevovali nové světadly a zmocňovali se nových zemí na východě i západě známého světa. Karel V. prohlásil v Evropě mexické poklady dříve, než několik poddáných Františka I. objevilo pusté kraje Kanady; avšak to málo, co Francouzi dokázali začátkem šestnáctého století, naznačovalo, čeho jsou pod dobrým vedením schopni.

Chci ukázat, jací byli za Ludvíka XIV. Čtenář nesmí čekat, že nalezneme zde — více než v obraze předchozích století — podrobné popisy válek, a útoků na města vyvrvaná a znovu dobytá zbraněmi, darovaná a vrácená smlouvami. Tisíce okolností, zajímavých pro současníky, se ztrácejí zrakům potomstva a mizí, aby daly vyniknout jen velkým událostem, které rozhodly o osudech říší. Ne vše, co se stalo, zasluhuje být zapsáno. V těchto dějích se budeme zabývat tím, co si zasluhuje pozornosti všech dob, co může osvětlit schopnosti a mravy lidí, sloužit k poučení a podpořit lásku k ctnosti, umění a vlasti.

Viděli jsme již, jaká byla Francie a ostatní evropské státy před narozením Ludvíka XIV. Popíši zde velké vo-

jenské a politické události jeho panování. O vnitřní správě království, která je pro národy mnohem důležitější, pojednám zvlášť. Důležité místo bude mít také soukromý život Ludvíka XIV., zvláštnosti jeho dvora a jeho panování. Jiné kapitoly se budou zabývat uměním, vědami, pokrokem lidského ducha v tomto století. Konečně promluvíme o církvi, která je už tak dávno spjata se světskou mocí, jako její odpůrce, jindy jako spojence, a která — ač má učit mravnosti — věnuje se často politice a světským vášním.

KAPITOLA XXV

Zvláštní příhody a anekdoty z doby panování Ludvíka XIV.

Anekdoty skýtají jaksi omezenější pole působnosti, na němž jen paběrkujeme po bohaté žni historie; jsou to drobné, dlouho utajené detaily, z čehož také pochází slovo *anekdota*. Veřejnost zajímají tehdy, když se týkají slavných osobností.

Plútarchovy „Životopisy velkých mužů“ jsou sbírkou anekdot spíše zábavných než pravdivých: jak by se také byly mohly dochovat skutečné události ze života Théseova nebo Lykúrgova? Ve většině maxim, které vkládá do úst svým hrdinům, je více užitečné morálky než historické pravdy.

„Tajná historie Justinianova“ od Prokopia je satira diktovaná pomstychtivostí; a ačkoliv pomstychtivý autor může mluvit pravdu, nezdá se, že tato satira, odporující často Prokopiovým oficiálním dějinám, je vždy pravdivá.

Dnes už není možno napodobovat Plútarcha, a tím méně Prokopia. Za historické pravdy uznáváme jen skutečnosti bezpečně doložené. Jestliže současníci a zároveň nepřátelé, jakými byli kardinál de Retz a vévoda de La Rochefoucauld, potvrzují ve svých pamětech touž událost, je nepochybná; když si odporují, musíme pochybovat: a tomu, co je naprosto nepravděpodobné, se nemá vůbec věřit, ledaže

by to shodně dosvědčovalo více důvěryhodných současníků.

Nejužitečnější a nejcennější jsou tajné zápisky velkých parovníků, pokud v nich upřímně otevřeli svá srdce; takové zápisky Ludvíka XIV. uvádím v kapitole XXVIII tohoto díla.

Podrobnosti ze soukromého života zaujmou pouze zvědavost; slabosti vynášené na veřejnost se líbí jenom škodolibým, jestliže ovšem právě tyto slabosti nejsou poučné pro neštěstí, která z nich vzešla, nebo ctnosti, jež je na pravily.

Tajné paměti současníků je nutno podezřívát ze zaujatosti: ti, kdo píšou o jednu či dvě generace později, musí být velmi obezřetí, vyhýbat se frivolitám, uvádět na pravou míru nadsázku, potlačovat satiru.

Ludvík XIV. obklopi svůj dvůr i svou osobu takovou nádhrou a okázalostí, že i sebemenší detaily z jeho života zaujmají, jak se zdá, následující pokolení, právě tak jako byly středem zájmu všech evropských dvorů a všech jeho současníků. Lesk Ludvíkovy vlády se přenesl na každý jeho nepatrný čin. A zvláště ve Francii dychtili lidé po rovinkách z královského dvora více než po zprávách o revolucích v jiných státech. Takový byl důsledek jeho věhlasu; lidé se raději dovídají o tom, co se dalo v Augustových komnatách a na jeho dvoře, než o podrobnostech z výbojů Attilových a Tamerlanových.

Proto snad není historika, který by se byl nezmínil o prvním vzplanutí Ludvíka XIV. k baronce de Beauvais, k slečně d'Argencourt, k neteři kardinála Mazarina prodané za hraběte de Soissons, otce prince Evžena, a zejména pak k Marii Manciniové, její sestře, která se pak provdala za konetábla Colonna.

Ludvík XIV. ještě nebyl u moci, když si těmito zábalami krátil volné chvíle, jichž mu despoticky vládnoucí kardinál Mazarin štědře dopřával. Vážná byla pouze jeho láska k Marii Manciniové, neboť ji miloval tolik, že téměř podlehl pokušení oženit se s ní, ale opanoval své city a vzdal se jí. Toto vítězství nad vášní bylo jedním z prvních projevů vrozené velikosti jeho ducha. A dosáhl ještě vět-

šího a nesnadnějšího vítězství tím, že ponechal kardinálu Mazarinovi neomezenou moc: vděčnost mu zabránila se-
třást břímě, které ho začínalo tížít. Celý dvůr si vypravěl o jedné jeho poznámce po kardinálově smrti: „Nevím, co bych byl dělal, kdyby byl zůstal naživu ještě déle.“*

Volné chvíle trávil četbou zábavných knih: nejvíce čítal s konetáblou Colonnou, která byla duchaplná jako všechny její sestry. Líbily se mu verše a romány, které svým galantním a vznešeným obsahem tajně lahodily jeho povaze. Četl Corneillovy tragédie a tříbil si tak vkus, který není než spojením zdravého rozumu a citlivé vnímavosti dobře utvářeného ducha. Rozmluvy s matkou a s dvorními dámami nemálo přispěly k tomu, že našel zálibení v oné vzácné duchaplnosti a že si osvojl onu zvláštní zdvořilost, která tehdy začínala být charakteristickou pro francouzský dvůr. Anna Rakouská tam přinesla jákousi uslechtilou a hrdou galantnost, příznačnou pro španělskou povahu té doby, a připojila k ní půvab, přívětivost a ukázněnou nenucenost, rysy vlastní tehdy jen Francouzům. Král udělal v této příjemné škole společenského chování od osmnácti do jedenadvaceti let pokroky daleko větší než ve vědách pod vedením svého domácího učitele abbé Beaumonta, pozdějšího arcibiskupa pařížského. Nenaucili ho skoro ničemu: bylo by bývalo žádoucí, aby mu dali vzdělání aspoň v historii, a hlavně v historii moderní doby; ale všechno, co tehdy bylo po ruce, bylo napsáno příliš špatně; je politováníhodné, že v této době psali dobře jen autoři neužitečných románů, zatímco potřebné knihy svou nudností odrazovaly od studia. Pod Ludvíkovým jménem byl vytištěn překlad Caesarových

* Tento výrok je zaznamenán v *Pamětech La Portových*, str. 255 a násl. Z toho vidíme, že král neměl kardinála rád; že tento ministr, jeho knoitr a vrchní dozorce nad jeho výchovou, ho vychoval velmi špatně a často mu neposkytl ani to nejnütnější. Připojuje dokonce mnohem vážnější obvinění, která by velmi poskvrnila kardinálovu památku: nevyjadují však příliš věrohodně, a takové má být přece každé obvinění.

„Paměti o válce galské“, pod jménem jeho bratra pak

překlad knihy Florovy; oba princové se však na nich podíleli jen tak, že celkem bez užítka přeložili jako úkol několik míst z těchto autorů.

Muž, který řídil královu výchovu za prvního maršálka de Villeroi, jeho vychovatele, byl jak náleží učený i laskavý; občanské války však měly na výchovu škodlivý vliv a kardinál Mazarin ochotně připouštěl, aby se králi dostalo vzdělání co nejmenšího. Když Ludvík přilnul k Marii Manciniové, naučil se kvůli ní snadno italsky; v době své svatby se učil španělsky s menším úspěchem. Všichni u dvora mysleli, že se nechá stále ovládat jako jeho otec Ludvík XIII., protože v mládí zanedbal vinou svou i svých učitelů studium, protože byl neschopný ze strachu, aby se nekompromitoval, a protože ho kardinál Mazarin udržoval v nevědomosti.

Jen při jedné příležitosti mohli ti nejprozíravější předvídat, co z něho jednou vyroste; bylo to v roce 1655 po skončení občanských válek, po jeho prvním polním tažení a po korunovaci, když chtěl parlament ještě zasedat kvůli několika ediktům: Ludvík v loveckém úboru a s celým dvorem odjel z Vincennes, vstoupil do zasedací síně v jezdeckých botách s bičikem v ruce a pronesl tato památná slova: „Každý zná neštěstí, vzešlá z vašich zasedání; připravte se, abyste ihned přerušili započatá jednání o mých ediktech. Pane předsedo, zapovídám vám povolovat zasedání a nikdo z vás ať je ne žádá.“*

Svou postavou, tehdy již majestátní, vznešeností rysů a pánovitým tónem řeči zapůsobil více než autoritou své hodnosti, která byla do té doby málo respektována. Avšak předzvěst jeho velikosti jako by se rozplynula několik

* Tato slova jsou věrně zaznamenána ve všech autentických pamětech z té doby. V žádných francouzských dějinách je nelze vynechat ani na nich nic měnit.

Autor „Paměti paní de Maintenon“ přesto v poznámce lehkomyslně tvrdí: „Jeho projev nebyl zdaleka tak krásný a jeho oči při něm mluvily víc než ústa.“ Čím doloží své tvrzení, když jsme přece citovali vlastní Ludvíkova slova? Nebyla ani krásnější, ani horší: byla taková, jak jsou zaznamenána. /Pozn. aut./

okamžiků poté a její plody dozrály teprve po smrti kardinála.

Od triumfálního návratu Mazarinova se u dvora pěstovaly hry, balet a komedie, která ve Francii teprve vznikala a nepatřila ještě k umění, jakož i tragédie, z níž pero Corneillo učinilo umění tak vznešené. Jistý farář z kostela Saint-Germain-l'Auxerrois psal často královně dopisy proti těmto představením již v prvních letech regentství; přiklánel se totiž k přísnému učení jansenistů a tvrdil, že každý, kdo chodí do divadla, bude zatracen; toto prokletí si dal dokonce potvrdit sedmi doktory teologie ze Sorbonny. Avšak králův učitel, abbé de Beaumont, si opatřil od doktorů větší počet příznivých dobrozdání, než se podařilo shromáždit přísnému faráři odsuzujících podpisů, a tím uklidnil královno svědomí. A když se později stal pařížským arcibiskupem, postavil se za názor, který kdysi hájil jako abbé. Tuto událost najdete v pamětech pravdomluvné paní de Motteville.

Ostatně je třeba si všimnout, že potom, co kardinál Richelieu zavedl u dvora pravidelná představení, která konečně učinila z Paříže soupeře Athén, byla v sále vždy vyhrazena jedna lavice pro Akademii, v jejímž středu bylo vždy několik církevních hodnostářů, a navíc i zvláštní místo pro biskupy.

Kardinál Mazarin dával v roce 1646 a 1654 hrát na scéně divadla v Palais-Royal a v divadle Petit-Bourbon poblíž Louvru italské opery; účinkovali v nich zpěváci, které povolal z Itálie. Toto nové umění vzniklo nedlouho předtím v kraji obdařeném nejen přízní přírody, ale i bohatstvím, ve Florencii, které vděčíme za obrodu mnoha umění, po staletí upadlých v zapomnění, i za vytvoření některých umění nových. Odpor, s nímž se setkalo ve Francii zavádění oněch umění, byl pozůstatkem starého barbarství.

Jansenisté, jejichž vliv chtěli kardinálové Richelieu a Mazarin potlačit, se za to mstili na zábavách, které oba ministři poskytovali národu. Stejně postupovali i luteráni a kalvinisté v době papeže Lva X: stačí ostatně být re-

formátorem, aby se z člověka stal přísný mravokárc. Tiž moudří duchové, kteří by pro často nesmyslné přesvědčení byli s to rozvrátit stát, dávají do klatby nevinnou, pro velké město nezbytnou zábavu i umění, která přispívají ke slávě národa. Nápad zrušit divadla by slušel spíše věku Attilovu než století Ludvíka XIV.

Jednou z nejoblíbenějších dvorních zábav byl tanec; ten ještě můžeme počítat mezi umění, neboť je podroben pravidlům a tělo při něm získává mnoho půvabu. Ludvík XIII. tančil v baletu jen jednou, a to v roce 1625*; a byl to balet tak nevkusný, že sotva kdo mohl tušit, čím se toto umění stane ve Francii za třicet let. Ludvík XIV. vynikal ve slavnostních tancích, které vyhovovaly jeho vznosné postavě a nebyly v rozporu s jeho vysokým postavením. Při prstenných kolbách, pořádaných občas s neobvyklou nádherou, dokazoval všemi cviky svou všestrannou tělesnou zdatnost. Všechno hýřilo radovánkami a nádherou, jakou lidé už dlouho nepoznali. Bylo to ovšem málo ve srovnání s tím, co přišlo, když se král ujal sám moci; a přece to znamenalo mnoho po hrůzách občanských válek a po smutné době melancholického a samotářského života Ludvíka XIII. Tento churavý a zádumčivý panovník neměl ani královské služebnictvo, ani královsky zařízené sídlo; drahých kamenů náležejících koruně bylo tehdy sotva za sto tisíc zlatých; po kardinálu Mazarinovi jich zůstalo jen za dvanáct set tisíc: a dnes je jich asi za dvacet miliónů livrů.

Při svatbě Ludvíka XIV. /1660/ bylo všechno okázalejší a vkusnější; a tento vkus se v následujících letech neustále stříbil. Když Ludvík vjížděl se svou královskou chotí do Paříže, všichni vzhlíželi s uctivým a něžným obdivem k mladé krásné královně sedící v přepychovém, nově konstruovaném voze; a král na koni po jejím boku, ozdo-

* Kardinál Richelieu už dával balety, ale nebyly vkusné, jako ostatně všechna představení pořádaná před ním. Francouzi, kteří dnes přivedli tanec k dokonalosti, znali za mladých let Ludvíka XIV. jen tance španělské, jako sarabandu, corantu, pavanu atd.

bený vším, co jen mohlo zdůraznit jeho mužnou a hrdou krásu, soustředil na sebe všechny pohledy.

Na konci vinných alejí jim připravili vítězný oblouk; základ byl kamenný, ale pro nedostatek času ho nebylo možno dostavět z kamene: byl tedy dohotoven ze sádry a pak úplně rozbořen. Plán k němu vypracoval Claude Perrault. K této slavnosti byla také přestavěna brána Saint-Antoine; je to stavba méně ušlechtilého stylu, zdobí ji však dosti pěkné sochařské práce. Všichni, kdo v den bitvy u Saint-Antoine viděli přinašet do Paříže touto branou, tehdy ještě ještě opatřenou mříží, mrtvá nebo raněná těla tolika občanů a kdo přihlíželi tomuto tak odlišnému vjezdu, blahořečili nebesům a vzdávali díky za tak šťastný obrat.

Na oslavu králova snátku dal kardinál Mazarin provést v Louvru italskou operu *Ercole Amante*. Francouzům se nelíbila: dívali se se zalíbením jen na krále a královnu, kteří v ní tančili. Kardinál si tedy chtěl napravit pověst představením, jež by lépe odpovídalo národnímu vkusu: pověřil státního sekretáře de Lyonne, aby zadal některému autorovi alegorickou tragédii, asi takovou, jako byla Evropa, na níž svého času pracoval kardinál de Richelieu. Velký Corneille měl štěstí, že mu nepřipadla úloha zpracovat tak nevděčné téma. Tragédie se měla jmenovat „*Lysis a Hesperie*“; *Lysis* představoval Francii a *Hesperie* Španělsko. Práci byl pověřen Quinault, který se nedávno velmi proslavil hrou *Falešný Tiberinus*; ač to byla špatná hra, měla obrovský úspěch; s tragédií *Lysis* to však dopadlo jinak; dávali ji v Louvru: kromě jevištních strojů na ní nebylo nic krásného. V téže době vypravil markýz de Sourdeac, zvaný de Rieux, který se zasloužil o rozvoj opery ve Francii, vlastním nákladem na svém zámku v Neubourgu Cornellovo „*Zlaté rouno*“ s novými jevištními stroji. Mladému uhlaženému Quinaultovi byl nakloněn dvůr, Pierre Corneille měl na své straně slavné jméno a celou Francii. Z toho je vidět, že o francouzskou operu i komedii se velmi zasloužili dva kardinálové.

Od královny svatby nebraly slavnosti, zábavy a radovánky konce; a ještě jich přibývalo, když se oženil Monsieur, králův bratr, s Jindřišskou Anglickou, sestrou Karla II; přerušilo je až roku 1661 úmrtí kardinála Mazarina.

Několik měsíců po ministrově smrti došlo k události, která nemá v dějinách obdoby; a neméně zvláštní je, že o ní nevěděli žádní historik. V největší tajnosti byl poslán do hradu na ostrově Svaté Markěty u provensálského pobřeží neznámý vězeň nadprůměrného vzrůstu, mladý, velmi krásný a vznešené postavy. Tento vězeň měl cestou na obličej masku, jejíž podbradní část držela ocelová pera, takže mohl jít s maskou na tváři: rozkaz zněl ihned ho usmrtit, kdyby se odkryl. Zůstal na ostrově, dokud pro něho na Svatou Markětu nepřišel spolehlivý důstojník jménem Saint-Mars, guvernér z Pignerolu, aby ho, stále v masce, odvedl do Bastily; tentýž Saint-Mars se stal v roce 1690 v Bastile velitelem. Před odchodem navštívil vězně na ostrově markýz de Louvois; mluvil s ním vstojně a s vážností, prozrazující velkou úctu. Neznámý byl tedy přemístěn do Bastily a ubytován tak dobře, jak to jen v pevnosti bylo možno; žádné jeho přání nezástalo nesplněno; zvláštní zálibu měl v nadmíru jemném prádle a krajkách; často hrával na kytaru. Podávali mu nejvybranější jídla a velitel si v jeho přítomnosti jen málokdy dovolil usednout. Starý vězeňský lékař z Bastily, který tohoto zvláštního muže často ošetřoval, prohlásil, že nikdy nezahlédl jeho tvář, ač mu mnohokrát prohlížel jazyk i ostatní části těla. Lékař vyprávěl, že byl obdivuhodně urostlý a měl poněkud snědou kůži; budil zájem už tolem svého hlasu, nikdy si nestěžoval na své postavení a nikterak nenaznačil, kdo vlastně je.

Náš neznámý zemřel v roce 1703* a byl pochován za noci ve farním kostele sv. Pavla. Ještě podivnější je, že v době, kdy byl poslán na ostrov Svaté Markěty, nezmi-

* Zeť zmíněného lékaře, slavný chirurg, který sloužil maršálu de Richelieu, je svědkem, že mé vyprávění je pravdivé; často mi to také potvrdil pan Bernaville, nástupce Saint-Marsův. /Pozn. aut./

zel v Evropě žádný významný muž; a přece to musel být někdo vynikající, když si připomeneme, co se stalo v prvních dnech jeho pobytu na ostrově. Guvernér mu přinášel osobně jídlo, a když odcházel, vždy ho znovu pečlivě uzamkl. Jednoho dne vězeň něco vyryl nožem na stříbrný talíř a vyhodil ho oknem ke člunu na břehu, téměř u paty věže. Rybář, jemuž člun patřil, sebral talíř a donesl ho guvernérovi. Ten se s úžasem otázel rybáře: „Četl jste, co je na talíři napsáno, nebo snad ho někdo viděl ve vašich rukou?“ — „Neumím číst,“ odvětil rybář, „právě teď jsem ho našel a nikdo jiný ho nespatril.“ Přesto rybáře zadrželi, dokud si guvernér neověřil, že opravdu nikdy neuměl číst a talíř nikomu neukázal. „Jděte,“ řekl mu, „a buďte šťasten, že neumíte číst.“ Z osob, které o této příhodě věděly, žije dosud jeden velmi důvěryhodný člověk*. Pan de Chamillart byl posledním ministrem, který ono podivné tajemství znal: jeho zeť, druhý maršál de La Feuillade, se mi světil, že před smrtí svého tchána na kolenu prosil, aby mu prozradil, kdo byl ten člověk, známý jen pod jménem „muž s železnou maskou“; Chamillart mu odpověděl, že je to státní tajemství a že je nesmí nikomu odhalit, protože je vázán přísahou. Zbývá ještě dost mých vrstevníků, kteří dosvědčí, že mé údaje jsou pravdivé; neznám žádnou jinou skutečnost tak podivnou a přitom tak dobře doloženou.

Ludvík XIV. rozděloval svůj čas mezi zábavy, odpovídající jeho věku, a záležitosti, které patřily k jeho povinnostem. Denně zasedal v ministerské radě a pak ještě tajně pracoval s Colbertem. Výsledkem jejich tajné spolupráce byl pád slavného Fouqueta, který s sebou strhl i státního sekretáře Guénégauda, Pellissona, Gourvilla a mnoho jiných. Pád tohoto ministra, jemuž se dalo vytýkat mnohem méně věcí než kardinálu Mazariнови, dokázal, že každý si nemůže dovolit dělat stejné chyby; o Fouquetově konci bylo rozhodnuto již tehdy, když král přijal pozvání na nádhernou slavnost, kterou

* Toto bylo napsáno v roce 1750. /Pozn. aut./

pro něho Fouquet uspořádal na svém sídle ve Vaux. Palác a zahrady ho stály osmnáct miliónů, což by bylo asi dnešních pětaticet*: dvakrát zámek představoval, koupil tři osady a jejich pozemky připojil k obrovským zámečným zahradám, které zčásti navrhoval Le Nôtre a které tehdy platily za nejkrásnější v Evropě. Na tehdejší dobu byly fontány ve Vaux opravdový zážitek. Na tehdejší dobu ji vodotrysky ve Versailles, Marly a Saint-Cloud dalekosáhle předčily. Af však byl zámek sebekrásnější, osmáctimiliónové náklady, o nichž se dochovaly účty, dokazují, že Fouquet byl obsloužen s tak malou hospodárností, s jakou on sám sloužil králi. Pravda, dvě králova venkovská sídla, Saint-Germain a Fontainebleau, se sotva mohla svou krásou měřit se zámekem ve Vaux: Ludvík XIV. si toho byl vědom a popuzovalo ho to. Všude v paláci bylo vidět Fouquetův znak a heslo: veverku se slovy „Quo non ascendam?“ /Kam bych se nevyšplhala?/. Král si dal text vyložit; ctižádostivost tohoto hesla nezmírnila panovnickovo podráždění. Dvořané si všimli, že veverku vždycky pronásleduje užovka, kterou měl ve znaku Colbert. Slavnost předčila nejen velkoleposti, ale i vkusem vše, co kdy uspořádal Mazarin: byla tam poprvé provedena Moliérova komedie „Dotěravci“. Pellisson obstaral prolog, který měl velký ohlas. Okázalé slavnosti často u dvora maskují nebo připravují záhubu nějaké osoby; nebýt královniny matky, byli by nadintendant i Pellisson bývali zatčeni ještě téhož dne ve Vaux. Ludvíkova nelibost ještě vzrostla, když se dověděl, že přelétavý Fouquet se po jistou dobu ucházel o přízeň slečny de La Vallière, k níž tehdy král začínal planout opravdovou vášní; nadintendant, který vždy vynaložil vše, aby dosáhl svého, nabídl slečně de La Vallière dvě stě tisíc livrů; a ta jeho nabídku rozhořčeně odmítla ještě předtím,

* Účty, které to dokládají, byly v roce 1718 ve Vaux, dnešním Villars, a musí tam být doposud. Vévoda de Villars, maršálov syn, potvrzuje tuto skutečnost. Nemí to tak zvláštní, jak by se zdálo. Abbé de Choisy ve svých „Pamětech“ píše, že mu markýz de Louvois řekl, když mluvil o Meudonu: „Jsem už u čtrnáctého miliónu.“ /Pozn. aut./

než mohla pomýšlet na to, že získá srdce královo. Když později Fouquet zjistil, jak mocného má soka, chtěl se stát důvěrníkem té, jejímž milencem nemohl být, a to vzbudilo ještě větší nevoli.

V prvním návalu hněvu chtěl král zatknout nadintendanta ještě při slavnosti pořádané na jeho počest, potom se však rozhodl pro celkem zbytečný úskok. Vypadá to, jako by se tehdy už všemocný panovník obával skupiny Fouquetových stoupenců.

Fouquet byl královským prokurátorem v parlamentu, a k tomuto úřadu náležela výsada být souzen shromážděnými komorami; když však už dříve tolik princů, markýzů a vévodů bylo odsouzeno komisaři, bylo by se mohlo takto postupovat i proti Fouquetovi, neboť se stejně mělo užít mimořádného postupu, který je vždy možno podezřívat z nespravedlnosti, i když nespravedlivý není.

Colbert ho přiměl nepřilížit poctivými prostředky, aby prodal svůj úřad: nabízel mu za něj až osmnáct set tisíc livrů, což by dnes dělalo tři a půl miliónu; nic netušící Fouquet však ho prodal jen za čtrnáct set tisíc livrů. Přehnaně vysoká cena parlamentních míst, která se od té doby tak změnila, svědčí o tom, jak mnoho vážnosti si tento sbor uchoval přes pokles své moci. Vévoda de Guise prodal svou hodnost nejvyššího královského komořího vévodovi de Bouillon za pouhých osm set tisíc livrů.

Takové zvýšení cen soudcovských úřadů zavivily Fron-da a Pařížská válka. Bylo-li velkým zlořádem a chybou dlouho zadlužené vlády, že ve Francii jako jediné zemi na světě byla soudcovská místa prodejná, pak to, že za místo královského prokurátora se platilo víc než za nejvyšší dvorské hodnosti, bylo následkem stále doutnajícího odporu a zároveň jakousi urážkou trůnu.

I když Fouquet zpronevěřil mnoho státních peněz a uživil jich tak, jako by to byl jeho vlastní majetek, nebyl prost velkomyšlnosti: jeho zpronevěry byly zavineny vlastně jen neukázněností a přílišnou štedrostí. Sumu, zaplacenou mu za jeho úřad, věnoval státní pokladně, ale tento pěkný čin ho již nezachránil. Lstivě vylákali do

Nantes muže, kterého mohl v Paříži zatknout jeden poddůstojník s dvěma gardisty; král mu ještě těsně před jeho pádem lichotil. Nechápu, proč se mnozí vládcové obvykle snaží oklamat falešnou laskavostí ty poddané, které chtějí zničit: vždyť taková úskočnost je neslučitelná s velikostí; nikdy to není ctnost a za cenu schopnosti ji lze pokládat, jen když je vynucena okolnostmi. Zdá se, že Ludvíkovo jednání bylo v rozporu s jeho povahou, ale našeptali mu, že Fouquet buduje velká opevnění na Belle-Ile a že by mohl mít jak uvnitř, tak i za hranicemi království příliš mnoho spojenců. Když byl zatčen a odveden do Bastily a potom do Vincennes, vypadalo to, jako by k jeho stoupencům patřilo vskutku jen několik hrabívých žen a dvořanů, kteří od něho dostávali důchody a odklonili se od něho, jakmile ztratil možnost rozdávat. Zůstali mu ovšem jiní přátelé, a to dokazuje, že si jich zaslouhoval. Slavná paní de Sévigné, Pellisson, Gourville, slečna de Scudéry a někteří další spisovatelé se za něho bez váhání postavili a podporovali ho tak horlivě, že mu zachránili život.

Znamé jsou verše, jež složil Hesnault, překladatel díla Lucretiova, proti Fouquetovu pronásledovateli Colbertovi:

Ministře lakotný, jak neměl bych ti přát,
že úpíš pod tíhou státnických starostí,
žeš oběť funkcí svých, že neznáš radosti,
žeš fantóm, kterého se každý musí bát.

Přílišná velikost předchází někdy pád;
pohled na Fouqueta, není ho líto ti?
Buď jist, že dvořané, co ti dnes lichotí,
zítra, až padneš též, budou se jenom smát.

Jednou i do tebe udeřit může blesk;
boj se o úřad, čest, o bohatství i lesk;
beztrestně nepadá, kdo tak vysoko stál.

Přestaň už živit nenávisť vládcovu,
pros, aby odpustil, nepouzej ho dál;
tak nejlíp zbavíš se svých vlastních okovů.

Když Colbertovi vyprávěli o tom urážlivém sonetu, zeptal se, zda útočí na krále. Řekli mu, že ne. „Nevadí tedy ani mně,“ odpověděl ministr.

Nikdy se nesmíme dát oklamat takovou předem rozváženou odpovědí, takovými veřejnými projevy, které srdce neschvaluje. Navenek vypadal Colbert umírněně, přitom však všemi prostředky prosazoval pro Fouqueta trest smrti. I dobrý ministr může být mstivý: smutné je, že nedovedl být tak šlechetný, jak byl prozíravý.

Jedním z nejzavilejších Fouquetových pronásledovatelů byl tehdejší státní sekretář a pozdější kancléř Michel Le Tellier, soupeřící s ním o královu přízeň. Čteme-li pohřební řeč nad Le Tellierem a srovnáme-li ji s jeho skutečným chováním, co jiného nás může napadnout, než to, že pohřební řeči jsou pouhým řečnickým cvičením. Ale nejhorlivěji ze všech soudců žádal smrt pro Fouqueta předseda komise, kancléř Séguier, a také s ním jednal s největší tvrdostí.

Je pravda, že proces s Fouquetem byl také útokem na zesnulého kardinála Mazarina: vždyť největší finanční zpronevěry byly jeho dílem; jako suverénní vládce si přivlastnil některé zdroje státních příjmů; ve vlastní režii doával munici armádě a ponechával si zisk. Berním obvodům ukládal tajnými příkazy velké mimořádné dávky /říká Fouquet ve své *Obraně*/ a dělal to vždy jen on sám, o své újmě a ve svůj prospěch, což se podle zákona má trestat smrtí. Tak kardinál nashromáždil nesmírné bohatství, jež hož výši ani sám neznal.

Slyšel jsem, jak intendant financí pan de Caumartin, dnes už nebožtík, jednou vyprávěl, že byl zamlada, několik let po kardinálově smrti, v Mazarinově paláci, kde sídlil vévoda, jeho dědic, s vévodkyní Hortensií; všiml si tam velmi hluboké masivní vykládané skříně, která zabírala odshora až dolů celou zadní stěnu jedné komnaty. Klíče

od ní se už dávno ztratily a nikoho ani nenapadlo otevřít zásuvky. Pana de Caumartin udivila taková nevíštamost; řekl vévodkyni, že by se tam mohly najít zajímavé věci. Otevřeli ji: byla plná kvadruplů, zlatých hracích známek a zlatých medailí. Déle než týden pak házela paní de Mazarin mezi lid oknem plné hrsti zlata.*

Že kardinál Mazarin zneužíval své despotické moci, to ovšem nadintendant Fouqueta neomlouvalo; ale výjimečnost soudního řízení, proti němu vedeného, délka procesu, nenávistná horlivost kancléře Séguiera, čas, jenž utiňuje pobouřenou veřejnost a ponouká spíše k soucitu s nešťastníky, a konečně větší naléhavost proseb o milost pro obžalovaného než usilování o jeho smrt — to vše mu zachránilo život. Rozsudek byl vyneset až po třech letech, v roce 1664: z dvaadvaceti soudců jen devět žádalo smrt, třináct ostatních**, z nichž někteří přijali od Gourvilladary, se vyslovilo pro doživotní vyhnanství. Král však změnil rozsudek a trest zostřil: taková tvrdost se nesrovnávala ani se starými zákony království, ani se zásadami lidskosti. Veřejné mínění bylo pobouřeno hlavně tím, že kancléř poslal do vyhnanství soudce Roquesanta, který se nejvíc přičiňoval, aby soud byl shovívavý.*** Fouquet byl uvězněn na pignerolském hradě. Všichni historikové uvádějí, že tam roku 1680 zemřel. Avšak Gourville ve svých *Pamětech* tvrdí, že byl nějaký čas před smrtí propuštěn. Jeho snacha, hraběnka de Vaux, mi již tuto skutečnost potvrdila; jiní jeho příbuzní jsou nicméně přesvědčeni o opak. A tak se vlastně neví, kde skončil ten nešťastník jehož, sebemenší skutek oslňoval, dokud byl ještě u moci.

Státní sekretář Guénégaud, který prodal svůj úřad Col-

* Později jsem ještě jednou našel tuto zajímavost i u Saint-Evremonda. /Pozn. aut./

** Viz „Paměti Gourvillovy“. /Pozn. aut./

*** Racine ve svých *Historických zlomcích* tvrdí, že král řekl před slečnou de La Vallière: „Kdyby byl býval odsouzen k smrti, byl bych ho nechal zemřít.“ Jestliže opravdu pronesl tato slova, je to neomluvitelné: vypadají příliš kruté a příliš směšné.

bertovi, byl přesto pronásledován soudní komorou, jež mu zabavila většinu jmění.

Nejpodivnější rozsudek tento soud vynesl, když odsoudil biskupa z Avranches k pokutě dvanácti tisíc franků; jmenoval se Boisléve; byl to bratr výběřčího daní, s nímž se dělil o zpronevěřené peníze.*

Také Saint-Evremond jako Fouquetův přívrženec upadl v nemilost. Colbert všude hledal důkazy proti tomu, koho chtěl zničit: dal zabavit listiny svěřené paní du Plessis-Bellièvre a mezi nimi našel Saint-Evremondův dopis o Pyrenejském míru; přečetli tu hříčku králi a udělali z ní vlastizradu. Colbert nestál o pomstu na bezvýznamném Hesnaultovi; v Saint-Evremondově osobě pronásledoval Fouquetova přítele, kterého nenáviděl, a vtipného ducha, jehož se bál. Král byl tak přehnaně tvrdý, že potrestal nevinný vtip na kardinála Mazarina, po němž nikterak netruchlil a kterého již několik let celý dvůr beztretně urážel, pomlouval a odsuzoval. Z tisíce spisků proti tomuto ministrovi byl ztrestán toliko jeden, nejméně jízlivý, a ještě až po jeho smrti.

Saint-Evremond odesel do Anglie, kde žil a zemřel jako svobodný člověk a filosof. Markýz de Miramont, jeho přítel, mi jednou v Londýně vyprávěl, že existovala ještě nějaká jiná příčina králova hněvu, že však se o ní Saint-Evremond nikdy nechtěl vyjádřit. Když Ludvík XIV. povolil Saint-Evremondovi na sklonku jeho života návrat do vlasti, pohrdl filosof tímto povolením jako milostí nehodnou přijetí; dokázal, že naše vlast je tam, kde šťastně žijeme, a on našel štěstí v Londýně.

Nový ministr financí s prostým titulem generálního kontrolora odcítil svou tvrdost při pronásledování odporců tím, že obnovil pořádek narušený jeho předchůdci a bez oddechu pracoval pro blaho státu.

Dvůr se stal střediskem radovánek a vzorem pro všechny ostatní dvory: král si zakládal na tom, že jeho slavnosti zastíní vše, co se kdy pořádalo ve Vaux.

* Viz Guy Patin a současná paměti. /Pozn. aut./

Vypadá to, jako by si příroda usmyslila obdařit Francii největšími umělci všech oborů a shromáždit u dvora nejkrásnější a nejdokonalejší muže i ženy všech dob. Král vynikal nade všemi dvořany majestátní postavou a vznešenou krásou svých rysů; ušlechtilý a jímavý tón jeho hlasu si získával srdce, stísněná jeho přítomností. Jeho chování se hodilo pouze k němu a k jeho postavení a u každého jiného by bylo směšné. Rozpaky, do nichž uváděl osoby s ním hovořící, lahodily jeho skryté samolibosti, s níž si uvědomoval svou převahu. Snadno dosáhl splnění své žádosti jistý starý důstojník, který při audienci mluvil zmateně, zakoktával se a nemoha ukončit připravený projev, prohlásil: „Sire, před vašimi nepřáteli se takto nechvěji.“

Společenský život u dvora nedosáhl ještě úplné dokonalosti. Anna Rakouská, královna matka, začínala vyhledávat samotu; mladá královna měla málo francouzsky a dobrota byla jediným jejím přínosem. Teprve královna švagrová, princezna anglická, přinesla ke dvoru radost z příjemně plynoucí a duchaplné konverzace, oživované zakrátko i četbou dobrých knih a vybraným, neomylným vkusem; zdokonalila se v jazyce, kterým ještě v době své svatby neuměla dobře psát; dala podnět k novému ušlechtilému zápolení ducha a zavedla u dvora uhlazené a jemné způsoby, které si jinde v Evropě stěží dovedli představit. Madame měla vtip svého bratra Karla II., znásobený ještě kouzlem jejího žensství a touhou i uměním líbit se. Ludvíkův dvůr byl vpravdě prodchnut galantností, která se zachovávaním formy stávala ještě dráždivější, zatímco u dvora Karla II. panovala galantnost příliš nenucená a hrubost kazila radosti z ní plynoucí.

Mezi králem a Madame bylo nejdříve hodně duchaplné koketérie a tichého porozumění, které se projevovalo při drobných, často pořádaných slavnostech. Král jí posílal verše; ona mu odpovídala. Přihodilo se dokonce, že jeden a týž muž se stal zároveň důvěrníkem královým i princezniným při oné duchaplné výměně myšlenek: byl to markýz de Dangeau. Král mu svěčoval psaní dopisů a

Madame ho zase žádala, aby králi odpovídal; sloužil jim tak oběma, aniž někomu z nich naznačil, že jeho schopností využívá i ten druhý, a to bylo jednou z příčin jeho štěstí.

Tyto styky pobouřily královskou rodinu: král tedy převedl vztah na rovinu úcty a přátelství, které nikdy nezaniklo. Když Madame pak vyzvala Racina a Corneille, aby napsali tragédii *Berenika*, myslila nejen na králův rozchod s manželkou ikonetábla Colonna, ale i na svou vlastní náklonnost, kterou potlačila ze strachu, aby se nestala nebezpečnou. Ludvíka XIV. jasně poznáváme z těchto dvou veršů Racinovy *Bereniky*:

Rci, může jej kdo zřít, by se mnou nevyznal
že kdyby neznámost mu v úděl byla dána,
svět přece, spatře jej, by poznal svého pána?

Po těchto milostných hrách přišla vážnější a trvalejší vášeň k slečně de La Vallière, princezinně dvorní dámě. Okusil s ní vzácného štěstí být milován jako člověk a nikoliv jako král. Po dva roky byla nekorunovaná královnou všech galantních her a slavností, které se konaly na královském dvoře. Jeden mladý králův komorník jménem Belloc složil mnoho příběhů, které se vplétaly mezi tance brzy u královny, brzy u Madame; tyto příběhy vyjadřovaly v jinotajích tajemství jejich srdcí, které zakrátko přestalo být tajemstvím.

Všechny veřejné zábavy, které král pořádal, byly zároveň holdem jeho milence. V roce 1662 vystrojili na velkém ohrazeném prostranství proti Tuilleriím* karusel; odtud si toto náměstí uchovalo jméno Place du Carrousel. Bylo tam pět jezdeckých oddílů: král byl v čele Římanů, jeho bratr velé Peršanům, princ de Condé vedl Turky, jeho syn, vévoda d'Enghien, Indiány a vévoda de Guise Američany; tento vévoda de Guise byl vnuk Jindřicha de

* Nikoliv na Place Royale, jak se tvrdí v *Dějinnách* La Hodových, které vyšly pod jménem La Martinière. /Pozn. aut./

Krásné umění v Evropě za času Ludvíka XIV.

V průběhu naší stati jsme dosti často poukazovali na to, že pohromy, z nichž se historie skládá a které téměř bez přestávký postihují lidstvo, vyvanou postupem doby z knihy času. Podrobnosti i pohnutky politických činů upadají v zapomenutí; prospěšné zákony, instituce, tvory vědy a umění přetvářejí věky.

Nesčetní cizinci, kteří dnes cestují do Říma nikoliv jako poutníci, ale jako lidé dobrého vkusu, jsou málo zvědaví na Řehoře VII. a na Bonifáce VIII.; obdivují Bramantovy a Michelangelovy chrámy, Raffaellovy obrazy, sochařské práce Berniniho; jsou-li vzdělání, čtou Ariosta a Tassa a uctívají popel Galileův. V Anglii se chvilí hovoří o Cromwellovi, o válkách dvou Růží však nepadne zmínka; ale dlouhá léta se studuje Newton; nikdo se nedívá, čte-li na jeho náhrobku, že „byl slávou lidského pokolení“, každého by však překvapilo, kdyby v této zemi viděl podobně uctívat popel nějakého státníka.

Chťel bych zde po zásluze ocenit všechny velké muže, kteří jako Newton proslavili v minulém století svou vlast. Nazval jsem je stoletím Ludvíka XIV. nejen proto, že tento vládce podporoval umění mnohem více než všichni současní králové dohromady, ale i proto, že přežil tři panovnícké generace v ostatních evropských zemích. Hraniče tohoto období jsem položil několik let před Ludvíka XIV. a několik let po něm: v tomto časovém rozmezí totiž došlo k největšímu rozmachu lidského ducha.

Od roku 1660 do dneška se Angličané téměř ve všech oborech přiblížili dokonalosti víc než za všechna století předchozí. Nebudu zde vůbec opakovat, co jsem o Miltonovi řekl jinde. Pravda, mnohým kritikům se nelíbí bizarnost jeho líčení, ráj prostoduchých, alabastrové hradby, jimiž je obehnán pozemský ráj; obrovití děblové, kteří se mění v trpaslíky, aby zabrali méně místa na sněmu ve velkém sále, vystavěném ze zlata v pekce; děla střílející do

Guisse, zvaného Zjizvený: proslavil se v celém světě svou chrabrostí při nešťastném pokusu stát se pánem Neapole. Věznění, souboje, romantické lásky, hýření, dobrodružství z něho udělaly po všech stránkách zvláštního člověka; vypadal, jako by byl z jiného věku; když ho lidé viděli zápolit s velkým Condé, říkali: „Hle, hrdinové dějin i ba-jek.“

Královna matka, královna francouzská i královna anglická, vdova po Karlovi I., která v té chvíli zapomněla na své strasti, přihlíželi zpod baldachýnu velkému zápolení. Hrabě de Saulx, syn vévody de Lesdiguières, vyhrál cenu a přijal ji z rukou královny matky. Tyto slavnosti oživily víc než kdy předtím zálibu v heslech a zná-cích, které přišly do módy při rytířských turnajích a pře-trvaly i po nich.

Jeden znalec starožitností jménem Douvriér vymyslel v té době pro Ludvíka XIV. symbolický znak: slunce, je-žož paprsky ozařují zeměkouli, a slova: *Nec pluribus im-par*. Myšlenka byla tak trochu napodobením španělského hesla Filipa II. a hodila se lépe pro tohoto krále, vlád-noucího nejlepší části nového a tolika zemím starého svě-ta, než pro mladého krále francouzského, který zatím vzbuzoval toliko naději. Heslo mělo skvělý úspěch. Zdo-bily se jím královské erby, koberce, nábytek i práce so-chařské. Při karuselu je však král nikdy nemosil. Neprá-vem vytýkali Ludvíkovi XIV. přílišnou okázalost tohoto hesla, jako by si je byl vybral sám; oprávněnější už snad byla kritika jeho obsahu: obraz nepředstavuje to, co ří-kají slova, která nadto nemají dosti jasný a určitý smysl; to, co je možno vykládat různě, nezaslouží si vůbec vý-kladu. Hesla se jako pozůstatek ze starých dob rytířských mohou hodit na slavnosti a mají svůj půvab, jsou-li je-jich slova přiléhavá, nová a vtipná. Raději žádná než špat-né a nízké heslo, jaké měl na příklad Ludvík XII.; byl to dikobraz se slovy: *Kdo se o mne otře, ten se popíchá*. Hesla a nápisy jsou asi v takovém poměru jako maška-rády a vznešené obřady.

jeho styl je skvělým vzorem pro všechny národy. Od děkana Swifta máme několik děl, která nemají obdoby ve starověké literatuře: je to zdokonalený Rabelais.

Pohřební rétorika byla v Anglii téměř neznámá. Není tam zvykem chválit krále a královny v kostelích. Zato kazatelství, které bylo v Londýně do Karla II. velmi těžkopádné, se náhle rozvinulo. Biskup Burnet ve svých pamětech přiznává, že k tomu dopomohlo napodobování Francouzů. Možná že překonali své učitele: jejich kázání jsou přirozenější, méně strojená a méně frážovitá než ve Francii.

Je také pozoruhodné, že tito od ostatního světa odříznutí ostrované, k nimž vzdělanost pronikla tak pozdě, dopracovali se přinejmenším stejných znalostí o starověku, jaké dokázali shromáždit v Římě, který byl dlouho kulturním střediskem světa. Maršam pronikl do temnot starého Egypta. Žádný Peršan neznal tak dobře Zaratuštrovo náboženství jako vědec Hyde. Turci nevěděli nic o historii Mohamedově ani o době před ním; objasnili ji teprve Angličan Sale, který dokázal tolik vytýčit ze své cesty po Arábii.

Není na světě země, kde by bylo křesťanské náboženství napadáno tak prudce a hájeno tak obratně jako v Anglii. Od Jindřicha VIII. až po Cromwella se disputovalo a bojovalo po způsobu starých gladiátorů, sestupujících do arény s palašem v ruce a s páskou na očích. Několik bezvýznamných odchylek v kultu nebo v dogmatu vyvolalo strašlivé války; od restaurace až po naši dobu byla křesťanská víra napadána téměř každoročně, a přece tyto spory nevyvolaly nejmenší nepokoje: odpovídalo se jen zbraněmi vědy, zatímco dříve se argumentovalo ohněm a mečem.

Zvláště ve filosofii se stali Angličané učiteli ostatních národů. Nešlo už o složité filosofické systémy. Řecké báje už dávno zanikly a nové se už nikdy neměly zrodit. Kancelář Bacon začal prohlášením, že je třeba novými cestami zkoumat přírodu, že je třeba dělat pokusy. Boyle pak nad nimi strávil celý život. Není zde místo na dlouhé úvahy

nebe, hory, které si tam házejí na hlavu; andělé na koních, andělé rozřítí vedví a hned zase srůstající. Vytýkají mu jeho rozvláčnost a časté opakování; říkají, že jeho obsírný popis stvoření světa se nevyrovná ani Ovidiovi, ani Hesiodovi. Jeho učená pojednání o astronomii se jim zdají příliš suchá a jeho básnické fikce pokládají spíše za výstřední a odpuzující než za obdivuhodné a velkolepé: tak kupříkladu dlouhý most přes Chaos; Hřích a Smrt, kteří zplodí děti ze své krvesmilné lásky; Smrt, „která nastavuje chrýpí, aby přes nesmírnost Chaosu větrila změny na zemi jako havran, jenž cítí mršiny“; Smrt, která chce vyčienchat zápach hříchu, udeří svým zkamenějícím kyjem na studené a suché; toto sucho a chlad s horkem a mokrem, změnivší se ve čtyři chrabré vojevůdce, vedou v bitvu zárodky atomů v lehké zbroji. Kritizovalo se zkrátka všechno možné, nechválí se však stejně horlivě. Přesto zůstává Milton pýchou a ozdobou Anglie. Kladou ho narovně s Homérem a povyšují ho nad Danta, jehož obratovnost byla ještě bizarnější.

Z velkého počtu dobrých básníků jako Waller, hrabě Dorset, hrabě Rochester, vévoda Buckingham, kteří jsou ozdobou vlády Karla II., vyniká zvláště slavný Dryden, jenž se vyznamenal ve všech básnických družích: jeho díla jsou plna skvělých, živých, silných, odvážných, dojemných a zároveň přirozených detailů, což je přednost, jakou neměl žádný jiný anglický básník a kterou nepřekonal nikdo ze starověkých. Kdyby Pope, jenž přišel až po něm, nebyl ke konci života napsal *Esej o člověku*, nebyl by se mohl Drydenovi rovnat.

U žádného jiného národa nebyly napsány tak ohnivě a tak hluboké verše o morálce jako v Anglii. Zdá se mi, že právě v tom spočívá největší zásluha jejích básníků.

Jiný druh literatury velmi různorodé vyžaduje vzdělanějšího a univerzálnějšího ducha, jakého měl Addison. Proslavil se nejen svým *Katonem*, jedinou anglickou tragédií napsanou elegantně a vznešeně; i ostatní jeho mravoučná a kritická díla prozrazují jemný vkus; projevuje se v nich všude střízlivý rozum ověšený květy fantazie;

o fyzice; stačí připomenout, že po třech tisíciletích mar-
ného hledání Newton první objevil veliký přírodní zá-
kon, podle něhož se všechny částičky hmoty přitahují
a všechna nebeská tělesa setrvávají ve svých drahách.
Newton jako první opravdu spatřil světlo: před ním je
lidé neznali.

Jeho matematické principy, v nichž vládne zcela nová
a pravá fyzika, jsou založeny na objevu počtu, zvaného
nepříliš vhodně infinitezimální; je to poslední úspěch
geometrie, dílo, které se mu podařilo ve čtyřicetiletých le-
tech. To pohnulo velkého filosafo a vědce Halleye k vý-
roku, že „žádný smrtelník se nemůže více přiblížit k bož-
skosti“.

Rada významných matematiků a fyziků se inspirovala
jeho objevy. Konečně Bradley zjistil aberaci světla stálic,
vzdálených přinejmenším dvanáct tisíc miliard mil od naší
malé Země.

Týž Halley, o němž jsem se právě zmínil, se stal v roce
1698 — ač pouhý astronom — kapitánem královského
korábu: na tomto korábu určil polohu hvězd vzhledem
k jižnímu pólu a zároveň zaznamenal magnetickou dekli-
naci ve všech částech známého světa. Ve srovnání s tím
byly cesty argonautů pouhým přeplutím loďky z jedno-
ho břehu řeky na druhý; a přece se v Evropě o Halleyově
cestě téměř nemluvilo.

Naše lhostejnost k velkým věcem, které příliš zevše-
něly, a naopak obdivný zájem starých Řeků o malíčkosti
je dalším dokladem převahy našeho století nad starově-
kými. Tuto převahu tvrdošíjně odmítali uznat Boileau
ve Francii a rytíř Temple v Anglii. Chtěli zlehčovat své
století, aby se sami nad ně vyvýšili. Spor starých a mo-
derních je konečně rozsouzen, aspoň ve filosofii. Mládež
osvícených národů se dnes už neučí ani u jednoho staro-
věkého filosafo.

Locke sám by postačil jako přesvědčivý doklad pře-
vahy našeho století nad nejkrásnějšími věky Řecka. Mezi
Platonem a Lockem není nic; v tomto mezidobí nikdo
neobjasnil pochody probíhající v naší duši; člověk, jenž

by znal celého Platóna a nic než Platóna, měl by malé
a špatné znalosti.

Byl to vskutku výmluvný Řek; svou *Obranou Sokra-
tovou* prokázal službu vzdělavcům všech národů; je tře-
ba si ho vážit, neboť učil, že nešťastná ctnost si zasluhuje
úcty a pronásledovatel je hoděn opovržení. Dlouho se
věřilo, že tak zdravou morálku nemůže provázet špatná
metafyzika; pro jeho *potrojnost*, které jakživ nikdo ne-
rozuměl, z něho málem udělali církevního otce. Co by
si však dnes lidé pomysleli o filosafovi, jenž by nám
tvrdil, že jedna látka je látkou jinou, že svět je obra-
zec z dvanácti pětúhelníků, že oheň je jakousi pyramí-
dou, spojenou se zemí čísly. Jak by se na nás lidé dívali,
kdybychom dokazovali nesmrtnost a převtělování duší
tvrzením, že spánek se rodí z bdění, živé z mrtvého a
mrtvé z živého? Takové soudy tedy lidé obdivovali po
celá staletí; a dokonce myšlenky ještě výstřednější slou-
žily k jejich výchově. Jediný Locke vyložil *lidský ro-
zum* v knize, kde je jen a jen pravda; a co hlavně činí
dílo tak dokonalým, je, že všechny ty pravdy jsou jasné.

Chceme-li dovést ke konci úvahy, v čem toto mi-
nulé století předčí všechna ostatní, stačí pohlédnout do
Německa a na Sever. Jistý Hevelius z Gdaňska prvý
dobře prostudoval zemskou oběžnici Měsíc; nikdo před
ním neprozkoumal oblohu lépe. Žádný velký muž tohoto
věku nepřináší lepší důkaz, že toto století může být prá-
vem zvané stoletím Ludvíka XIV.: Hevelius přišel při
požáru o svou obrovskou knihovnu; francouzský panovník
věnoval gdaňskému astronomovi dar daleko přesahující
výši ztráty.

Mercator z Holštýnska byl v geometrii předchůdcem
Newtonovým; ve Svýcarsku byli Bernouilliové žáky hod-
nými svého velkého předchůdce. Za Newtonova soupeře
platil po jistou dobu Leibniz.

Proslulý filosafo Leibniz se narodil v Lipsku; zemřel
s pověstí mudrce v Hannoveru, uctívaje jednoho Boha
jako Newton, aniž se obracel o radu k lidem. Byl to snad
nejvšestrannější evropský vědec: neúnavně bádající histo-

rik, hluboce vzdělaný právník, osvětlující studium práva filosofii, ať se filosofie zdá být právu jakkoli vzdálená; metafyzik natolik důmyslný, že se snažil smířit teologii s metafyzikou; dokonce latinsky píšící básník; a konečně matematik dosti schopný, aby mohl upírat velkému Newtonovi vynález infinitesimálního počtu a udržovat po jistou dobu svět v nejistotě, zda je to dílo jeho či Newtonovo.

Tehdy nastal zlatý věk geometrie. Matematici si navzájem posílali jakási vyzvání na souboj, totiž úlohy k řešení, asi tak jako si králové egyptští a asijské posílali hádanky. Úlohy geometrů byly však obtížnější než tyto hádanky: a žádná nezůstala nevyřešena v Německu, Anglii, Itálii ani ve Francii. Styk mezi učenci nebyl nikdy tak mnohostranný, a zvláště Leibniz se přičinil o jeho oživení. Navzdory válkám a rozdílnému náboženskému vyznání se v Evropě poněmáhu utvářela jakási republika vzdělanců. Všechna umění, všechny vědy si tak navzájem pomáhaly. Tuto republiku ustavili členové akademii. Tak byly spojeny vědou a literaturou Itálie a Rusko. Němci, Francouzi chodili studovat do Leydenu. Slavný lékař Boerhaave léčil zároveň papeže i cara. I za jeho nejlepšími žáky přijížděli cizinci, takže se z nich stali vpravdě mezinárodní lékaři. Opravdoví vědci všech oborů upevňovali toto velké společenství ducha, rozšířené všude a všude nezávislé. Tyto styky ještě trvají; pomáhají napravovat zlořády, které šíří po zemi ctižádostivost a politika.

Itálie si v tomto století uchovala svou starou slávu, ač už neměla ani nového Tassa, ani dalšího Raffaela: stačí, že je dala světu jednou. Básníci jako Chiabrera, později Zappi a Filicaja dokázali, že jemnost vkusu je trvalým dědictvím jejich národa. Maffeiho *Meropa* a dramatická díla Metastasiova jsou krásnými pomníky tohoto století.

Nadále se udrželo studium pravé fyziky vybudované Galileem přes odpor staré, příliš zakořeněné filosofie. Cassini, Viviani, Manfredi, Bianchini, Zamotti a mno-

zí jiní osvětili Itálii tímž světlem, které ozařovalo ostatní země; a ačkoliv jeho nejjasnější paprsky přicházely z Anglie, italské školy od nich neodvracely zrak.

V této staré vlasti umění se pěstovaly všechny druhy literatury stejně jako jinde, kromě těch žánrů, k nimž je třeba svobody myšlení, která dává duchu u jiných národů větší rozmach. A především přispělo toto století více k poznání starověku než všechny doby předchozí. V Itálii se našlo víc památek než v celé Evropě dohromady. A čím větší množství se jich odhalovalo, tím rychleji se šířila věda.

Za takový pokrok vdčíme několika myslitelům, několika génům, roztroušeným v různých končinách Evropy; téměř všichni zůstali dlouho neznámi a často byli pro následování. Přinášeli svým zemím útěchu a vzdělání v době, kdy byly pustošeny válkami. Výčet všech, kdo proslavili Německo, Anglii, Itálii lze najít jinde. Není snad na místě, aby cizinec hodnotil zásluhy všech těch slavných mužů. Zde jsme chtěli jen poukázat na to, že v uplynulém století dosáhli lidé ve všech končinách Evropy větší vzdělanosti než po všechny věky předešlé.